

Kırımlı Aziz İdris Bey'in Hayatı, Çalışmaları ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'de İrad Ettiği Nutuk Hakkında

About Kırımlı Aziz İdris Bey's Life, Works, and His Speech Delivered at the Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye

Emre KARACAOĞLU^{a,b}

^aŞanlıurfa Adli Tıp Şube Müdürlüğü,
Şanlıurfa

^bFelsefe (Bilim Tarihi) AD,
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Geliş Tarihi/Received: 15.12.2015
Kabul Tarihi/Accepted: 14.01.2016

Yazışma Adresi/Correspondence:
Emre KARACAOĞLU
Şanlıurfa Adli Tıp Şube Müdürlüğü,
Şanlıurfa,
TÜRKİYE/TURKEY
karacaogluemre@yahoo.com

ÖZET Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin 1839 yılında açılışından sonra Fransızca olarak eğitim verdiği bilinmektedir. XIX. yüzyılda bazı tıp öğrencileri tarafından kurulan Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye tıp eğitim dilinin Türkçe olması konusunda önemli faaliyetler yürütmüştür. Cemiyet'in kurucu üyeleri arasında Dr. Hüseyin Remzi Bey (1839-1896), Dr. Bekir Sıdkı Bey (1909'da sağ) ve Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey (1840-1878) gibi hekimler yer almaktadır. Son dönem Osmanlı hekimlerinden Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey üretken ve etkili bir hekim ve bilim insanıdır. Genç yaşta vefat etmesine rağmen, daha öğrencilik yıllarından itibaren dikkat çekici çalışmalar ve faaliyetler içerisinde olmuştur. 1866 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den mezun olduktan kısa bir süre sonra, aynı okulda emrâz-ı dahiliye (iç hastalıkları) muallim muavinliğine (bir nevi asistanlık) getirilmiştir. Ardından, aralarında hikmet-i tabiiye (doğa bilimleri), ilm-i emrâz-ı umûmiye (genel hastalıklar bilimi - patoloji), fenn-i kimyânın da bulunduğu çeşitli derslerin muallim ve muallim muavinliğinde bulunmuştur. Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey'in Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye içerisindeki faaliyetleri oldukça dikkat çekicidir. Kurucu üyelerden birisi olan Kırımlı Aziz İdris Bey, nihayet Cemiyet'in başkanlığına kadar yükselmiş ve üç kere başkan seçilmiştir. Bunların yanı sıra, (Hilâl-i Ahmer Cemiyeti) Kızılay'ın kuruluşunda ve ilk dönem faaliyetlerinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Kızılay'ın ambleminin tasarlanması konusunda da katkıları olmuştur. Türkçe tıp literatürünün oluşmasına önemli katkıları olan Kırımlı Aziz İdris Bey'in İlm-i Emrâz-ı Umûmiye (1872) ve Kimyâ-yı Tıbbî (1868-1871) adlı kapsamlı ve hacimli eserleri dikkate değerdir. Söz konusu eserleri tercüme olmakla birlikte, muhtemeldir ki ders kitabı olarak Mekteb-i Tıbbiye'de okutulmuştur. Bu makalede, elde edilen yeni bilgiler ışığında tıp tarihimizin önemli simalarından birisi olan Dr. Kırımlı Aziz İdris Bey'in hayatı ve faaliyetleri değerlendirilerek, karanlıkta kalan bazı hususlar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, 19. yüzyıl; Osmanlı imparatorluğu; tıp tarihi

ABSTRACT It has been known that education was in French in Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne after the year of foundation in 1839. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye which was found by some medical students in XIXth century, conducted significant activities to turn language of education into Turkish. Dr. Hüseyin Remzi Bey (1839-1896), Dr. Bekir Sıdkı Bey (he is alive in 1909) and Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey (1840-1878) are founder members of Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye. Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey, one of Ottoman physicians in last era, was very productive and active doctor and scientist. He died at the very early ages of his life; however, he was interested in interesting activities and projects. He was graduated from Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne in the year of 1866. After a short period, he was appointed in Mekteb-i Tıbbiye as an assistance of internal medicine. He also taught natural sciences, pathology, chemistry. Activities of Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey in Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye were remarkable. He was one of its founders, elected as a president at three times. He also played an important role in foundation and works of Red Crescent (Hilal-i Ahmer). He also contributed to designation of Red Crescent's emblem. Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey, contributed to Turkish Medical Literature, had two voluminous and well-rounded books; İlm-i Emrâz-ı Umûmiye (Science of General Diseases, 1872) ve Kimyâ-yı Tıbbî (Medical Chemistry, 1868-1871). They are considerable. Although, they were translated, it is likely that they were used as a source book at Mekteb-i Tıbbiye. In this article, the life and activities of Kırımlı Dr. Aziz İdris Bey who is one of significant figures in our medical history were evaluated. In the light of new data, some dark sides of them were lightened.

Key Words: History, 19th century; Ottoman empire; history of medicine

doi: 10.5336/mdethic.2015-49024

Copyright © 2016 by Türkiye Klinikleri

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2016;24(1):11-9

Ülkemizde tıp eğitim dilinin Türkçe olması konusunda Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin çok mühim bir rolü üstlenmiş olduğu bilinmektedir. İdârî, malî, bilimsel olmak üzere çeşitli zorluklara rağmen gösterilen emek ve çabalar olumlu sonuç vermiş ve böylece Türkçe tıp literatürü oluşturulmuştur. Tüm bu faaliyetleri gerçekleştirenlerden birisi de son dönem Osmanlı hekimlerinden ve tıp tarihimizin önemli simalarından biri olan Kırımlı Aziz İdris Bey'dir. Kendisi Cemiyet'in önde gelenlerinden birisi olmakla bazı faaliyetleri ve basılı eserleri bilinmekte, fakat hayatı ve kişiliği hakkında bazı noktalar halen karanlıkta kalmıştır.

Bu yazıda, sözkonusu bu faaliyeti başlatan tıp öğrencilerinden biri olan Kırımlı Aziz İdris Bey'in (Kırımî Aziz Efendi), hayatı ve çalışmalarına dâir elde edilen bilgiler derlenmiş, ayrıca İlm-i Emrâz-ı Umûmiye adlı eserinin ikinci baskına yazılan önsöz niteliğindeki (ifâde-i merâm) yazı incelenerek, bahsi geçen Kırımlı Aziz İdris Bey'in hayatı ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin başkanı seçildiğinde Cemiyet üyelerine hitaben irad ettiği nutuk tıp tarihimiz açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca, kaynak alınan yazının (ifâde-i merâm) transkripsiyonu gerekli notlar ile birlikte yazının ekinde sunulmuştur.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Dr. Kırımlı Aziz İdris Bey'in İlm-i Emrâz-ı Umûmiye adlı eserinin 2. baskısına Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye üyelerinden biri tarafından yazıldığı anlaşılan ve Kırımlı Aziz İdris Bey'in hayatı ile Cemiyet'in başkanı olduğunda 20 Ağustos 1873 tarihinde irad ettiği nutkun nakledildiği "İfâde-i Merâm" kısmı üzerinde değerlendirme yapılmıştır.

Kitabın "İfâde-i Merâm" kısmının transkripsiyonlu metni gerekli yerlerde dipnotlandırılarak yazının ek kısmında sunulmuştur. Metin içerisinde yazarın vermiş olduğu dipnotlar ile karışmaması için tarafımızdan yapılan açıklamalar "[Hn.]" işaretiyle belirtilmiştir. Ayrıca, Kırımlı Aziz İdris Bey'in hayatı ve faaliyetlerini gösterir kronoloji metnin sonuna ilave edilmiştir.

BULGULAR

DR. MİRALAY KIRIMLI AZİZ İDRİS BEY'İN (1840-1878) HAYATI VE FAALİYETLERİ

Kırımlı Aziz İdris Bey'in ailesi hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, babası Ali oğlu İdris Efendi'nin Kırım'ın Bahçesaray şehrinde H.1217/M.1802-3 yıllarında doğduğu ve saraçlık mesleğini icra ettiği, H.1255/M.1839-40 yılında İstanbul'a yerleştiği ve H.27 Rebiulevvel 1290/M.25 Mayıs 1873 tarihinde İstanbul'da vefat ettiği bildirilmektedir.¹

Kırımlı Aziz İdris Bey H.1256/M.1840 yılında İstanbul'da doğmuş ve devrin usulüne göre ilk öğretimini tamamladıktan sonra R.3 Ağustos 1271/M.15 Ağustos 1855 tarihinde henüz 15 yaşında iken Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye girmiştir. Burada uzun bir eğitim-öğretim döneminden sonra R.1282 Mayıs/1866 Mayıs-Haziran tarihinde kolağası rütbesiyle mezun olmuş ve çok kısa bir süre sonra R.8 Ağustos 1282/M.20 Ağustos 1866'da mezun olduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de emrâz-ı dâhiliye (iç hastalıkları) muallim muâvini (asistan) olarak çalışmaya başlamıştır.¹ Aynı yıl Mecmua-i Fünûn adlı dergide İskat-ı Cenin adındaki kürtaj ve çocuk düşürmenin mahzurlarından bahseden makalesini yayımlamıştır.² Bu süreçte Türkçe tıp eğitimi için büyük uğraş veren Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin en faal üyelerinden olduğu bilinen Kırımlı Aziz İdris Bey, Cemiyet'in 1867 yılında resmen kurulmasından çok önce, henüz tıbbiyede öğrenci iken Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne müdürü Cemaleddin Efendi tarafından, Arapça, Farsça ve Türkçe dil bilgilerini geliştirerek ilerde yapılacak tercüme çalışmalarını yürütecek idealist ve çalışkan öğrenciler için 1857 yılında ihdas edilen "mümtaz sınıf" içerisinde de yer almıştır.³ Sonrasında ise Cemiyet içerisinde seçkin bir konuma yükselecektir.

Kırımlı Aziz İdris Bey Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deki muallim muavinliği görevinin yanı sıra, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin fedakarca çalışma ve gayretleriyle açılmasına muvaffak oldukları Türkçe tıp eğitimi veren sivil tıp mektebi Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de fenn-i kimyâ ve kısa süre sonra da buna ilaveten hikmet-i tabi'iyeye dersleri vermeye başlamıştır.⁴

Tıp mekteplerindeki ders hocalığının yanında diğer sosyal ve bilimsel faaliyetlerle de uğraşan Kı-

rımlı Aziz İdris Bey'i, 11 Haziran 1868 tarihinde Marko Paşa'nın başkanlığında kurulan ve 14 Nisan 1877'de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını alacak olan Kızılay'ın nüvesi konumundaki Mecrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyeye İmdâd ve Muavenet Cemiyeti'nin kuruluşunda da görmekteyiz.⁵ İlerleyen yıllarda düzenlenen toplantılara Mekteb-i Tıbbiye'yi temsilen iştirak etmiş olan Kırmızı Aziz İdris Bey, Salib-i Ahmer'i (Kızıllaç) örnek alan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin beyaz zemin üzerine kırmızı yarım aylı bayrak kullanması konusundaki fikrini kabul ettirmiş ve o dönemde, kızılhaçın her türlü din ve mezhebin üzerinde olduğu görüşünden hareketle haç sembolü kullanılması fikrini, Müslümanlar üzerinde olumsuz etki oluşturacağı kaygısıyla engellemiştir.⁶ Böylece beyaz zemin üzerine kırmızı hilal kullanılmasını sağlamıştır.

Kırmızı Aziz İdris Bey, H.1285/M.1868-9 yılında en önemli eserlerinden sayılan Kimyâ-yı Tıbbî adlı eserinin ilk cildini yayımlamıştır. Eserin yazılmasına muhtemelen Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deki fenn-i kimyâ hocalığı vesile olduğu düşünülmektedir. Yazarın, Fransız kimyacı Charles Adolphe Wurtz'un (1817-1884) tıbbi kimya, kimya tarihi ve modern kimya uygulamaları konularında telif ettiği eserlerinden istifade ederek hazırladığı bildirilmektedir. Kitabının ikinci cildini ise H.1288 yılı Muharrem ayı başında (M.1871 Mart) tarihinde yayımlamıştır.⁷ Genel olarak hastalıkların özelliklerinden bahseden İlm-i Emrâz-ı Umûmiye adlı eserini ise, kitabın ilk baskısının mukaddime kısmında belirtilen H.26 Zilhicce 1288/M.7 Mart 1872 tarihi dikkate alındığında 1872 yılında basıldığı anlaşılmaktadır.⁸

Askeri hekim olan Kırmızı Aziz İdris Bey mezun olduğu 1866 yılında kolağası rütbesindeyken, R.23 Şubat 1285/M.7 Mart 1870 tarihinde yüzbaşılığa, R.7 Şubat 1286/M.19 Şubat 1871 tarihinde ise binbaşılığa terfi etmiş ve aynı yıl Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye müdürlüğüne getirilmiştir. Aynı zamanda, daha önce bu okulda verdiği dersleri bırakıp emrâz-ı umûmiye ve emrâz-ı dahiliye derslerini vermeye başlamıştır.⁹

Altı aylık periyotlarla idari kadrosunu yenileyen Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin R.1 Şubat 1288/M.13 Şubat 1873 tarihinde genel katipliğine, R.26 Temmuz 1289/M.7 Ağustos 1873 tarihinde

ikinci başkanlığına seçilmiştir. Bu arada rütbesi R.1289 Ağustos/M.1873 Ağustos-Eylül tarihinde kaimmakamlığa (yarbaylık) yükseltmiş, vermekte olduğu diğer derslerin yanı sıra uhdesine Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne emrâz-ı umûmiye hocalığı ilave edilmiştir. Cemiyet-i Tıbbiye'de R.7 Şubat 1290/M.19 Şubat 1875 ve R.24 Ağustos 1292/M.5 Eylül 1876 tarihlerinde tekrar başkan seçilmiştir. Nihayet, R.7 Kanûn-ı Sâni 1292/M.19 Ocak 1877'de rütbesi miralaylığa (albaylık) yükseltilen Kırmızı Aziz İdris Bey, R.30 Mayıs 1294/M.11 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁹

Ölümünden sonra basılan Teşrih-i Marazî-yi Husûsî (1328) adlı bir eseri daha olduğu bildirilmektedir.² Adından anlaşıldığı kadarıyla belirli hastalıkların organlar üzerindeki ayırt edici etkileri konu edilmektedir.

CEMİYET-İ TIBBİYE-İ OSMÂNİYE'DE İRAD ETTİĞİ NUTUK

Kırmızı Aziz İdris Bey'in R.8 Ağustos 1289/M.20 Ağustos 1873 tarihinde Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye reisi iken, düzenlenen toplantıda hazır bulunan Cemiyet üyelerine hitaben irad ettiği nutku İlm-i Emrâz-ı Umûmiye adlı eserinin 2. baskısına yazılan takdim yazısından okuyabilmekteyiz. Yazının kim tarafından kaleme alındığı bilinmemekle birlikte, anlaşıldığı kadarıyla Kırmızı Aziz İdris Bey'i yakinen tanıyan Cemiyet üyelerinden birisi olmalıdır.⁹

Kırmızı Aziz İdris Bey sözlerine R.26 Temmuz 1289/M.7 Ağustos 1873 tarihinde çoğunluk oyları ile ikinci başkan seçildiğini, başkanlık mevkiinin ilmi çok olanlara mahsus olmadığına inandığını, aksi halde bu mevki işgal etmekten çekineceğini, vazifesinin cemiyet içindeki toplantılarda konuşmacılara söz vermek ve düzeni sağlamak olduğunu belirterek başlamıştır. Ardından, İstanbul'da 10-15 yıldır pek çok bilimsel topluluk (Mecâlis-i İlmiye-i Osmâniye) meydana çıkmış ise de, bunların hiç birisinin maksadına ulaşmadığını, buna sebep olarak topluluktaki bireylerin ya şahsi menfaatlerin peşine düştüklerini ya da ahmak ve cahilce hareket ettiklerini, halbuki Cemiyet-i Tıbbiye üyelerinin bu gaflete düşmediklerini, bilakis gayret ve himmet gösterdiklerini ifade etmektedir. Kırmızı Aziz İdris Bey bu noktada sözü Türkçe tıp eğitimine getirerek, bu konuda Cemiyet'in faaliyetlerine atıfta bulun-

muş ve Türkçe tıp eğitimi için ilk olarak tıbbî terimlerin belirlenmesinden işe başladığını, bu amaçla bir tıp sözlüğü hazırlandığını, ayrıca tercüme faaliyetlerinin Cemiyet tarafından belirlenen muhtelif ödüllerle teşvik edildiğini, bunun yanı sıra devrin Osmanlı padişahı tarafından da yürütülen çalışmaların övgüye layık bulunduğunu beyan etmiştir. Aziz Bey'in bu nutku sayesinde, Cemiyetin kayda değer tercüme ve telif eser yayımlama konusundaki faaliyetlerinin ayrıca Avrupa bilim camiası beyninde de takdirle karşılandığını öğrenmekteyiz. Şöyle ki: 1873 Şubat'ına kadar basılan tüm kitaplardan birer nüsha alınarak Viyana'da açılan sergiye gönderilerek Avrupa bilim insanlarına Osmanlı bilimsel eserleri tanıtılmış ve bu eserler bir komisyon tarafından teftiş edilerek, 18 Ağustos 1873 tarihinde Viyana'dan İstanbul'a gönderilen telgrafla eserlerin müellif ve mütercimlerine onursal diploma verildiği müjdesi ulaştırılmıştır.

Nihayet Kırımlı Aziz İdris Bey konuşmasına, bundan önce bir takım filozof geçinen şahısların İstanbul'da tıp eğitimi Türkçe mümkün olamaz şeklinde garazkâr ve ahmakça sözler sarf ettiklerini, buna ehemmiyet verilmemesi gerektiğini, yurt içinde ve dışında şahit olunan takdîrkâr tepkilerin dikkate alınması gerektiğini, matbaa işlerinin idaresi için Cemiyet içinde bir komisyon oluşturulmuş olduğunu ve komisyonun işleri uygun şekilde yürüttüğü ve kendilerine teşekkür ettiğini belirterek son vermiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ülkemizde tıp eğitim dilinin Türkçe'ye inkılab edilmesi konusunda Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye üyelerinin eşsiz katkıları olduğu bilinmektedir. Sultan II. Mahmud'un (saltanat yılları 1808-1839) Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'yi 1839 yılında Fransızca tedrisat veren bir eğitim kurumu olarak açtığında yaptığı konuşmasında değindiği gibi, günün birinde kâfi miktarda bilimsel birikim sağlandığında eğitimin tekrar Türkçe olarak yapılması gerektiğinden hareketle, Cemiyet daha henüz resmen kurulmadan önce değişikliğin yapılmasına uygun bir zemin hazırlama işine girişmiştir. Bu bağlamda, Türkçe tıp literatürü oluşturmak için yapılan tercüme ve yazılan telif eserler büyük bir yekûn tutmaktadır.

Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin ilk nüvesini, 1857 yılında okul müdürü Cemaleddin Efendi tarafından kurulan mümtaz sınıf talebeleri ve bazı ders hocaları oluşturmuş ve 3 Mart 1867 tarihinde¹⁰ Cemiyet resmen kurulduktan sonra da kurucu üyelerin gayretle çalıştıkları görülmüştür. Hüseyin Remzi,ⁱⁱ İbrahim Lütfi,ⁱⁱⁱ Bekir Sıdkı^{iv} ve Kırımlı Aziz İdris Bey mümtaz sınıf talebelerinden olup Cemiyet içinde kayda değer faaliyetler yürüten hekimlerin başında gelmektedirler.¹¹ Özellikle, Kırımlı Aziz İdris Bey'in henüz yüzbaşı iken, 1870 yılında açılan ve eğitim dili Türkçe olan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin müdürlüğüne getirilmesi dikkat çekici bir gelişmedir.¹ Kırımlı Aziz İdris Bey'in mezun olur olmaz Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de muallim muavinliğine başlaması,^v akranlarından daha erken rütbe terfii alması ve nihayet Cemiyet'in başkanlığına kadar yükselmesi genç yaşından beri önü açık, parlak ve etkin bir hekim olduğuna işaret etmektedir.

Kırımlı Aziz İdris Bey'in Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin başkanı seçildiğinde irad ettiği nutuktan da değerli bilgiler öğrenmekteyiz. Cemiyet uzun yıllar boyunca 6 ayda bir seçim tertip ederek, bazen bir kısım görevliler yerinde bırakılarak, idarî kadrosunu yenilemekte, böylece durağan ve atıl bir bekleyiş yerine sürekli tazelenen, dinamik ve canlı bir işleyişle hayatîyetini korumaktadır. Ayrıca Cemiyet içinde çeşitli komisyonlar oluşturulduğu da anlaşılmaktadır. Örnek olarak, matbaa işlerinin yürütülmesi için Ahmed Efendi, Nafiz Efendi ve Dimitri Efendi'den müteşekkil bir komisyon oluşturulmuştur. Cemiyet'in basım ve yayın konusundaki çalışmaları düşünüldüğünde kuruluşundan itibaren onlarca ese-

ⁱ 1853-1859 yılları arasında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nâzırı olan Cemaleddin Efendi.

ⁱⁱ Miralay Hüseyin Remzi Bey (1839-1896), Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin etkin üyelerinden olup tıp ve tıp dışı alanlarda ellinin üzerinde telif ve tercüme kitap kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Emre Karacaoğlu, Doktor Hüseyin Remzi Bey (Ö.1896): Hayatı, Eserleri ve Bilimsel Bir Diyalogu. Lokman Hekim Journal 2015;5(2):69-83.

ⁱⁱⁱ Miraliva İbrahim Lütfi Paşa (1838-1903), Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den 1866'da mezun olduktan sonra ilm-i arz ve maâdin (jeoloji) dersleri okutmuş, tıp ve jeoloji alanında eserler tercüme etmiştir. Bkz., "İbrahim Lütfi Paşa", Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi. Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğerleri, Cilt 1, İstanbul: IRCICA; 2006. s.348.

^{iv} Miralay Bekir Sıdkı Bey (1909'da sağ), Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Humbarahane Hastanesi'nde emekliliğine kadar çalışmıştır. Bkz., "Bekir Sıdkı Bey", Osmanlı Tabii Bilimler Literatürü Tarihi. Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu ve diğerleri, Cilt 2, İstanbul: IRCICA; 2008. s.742-3.

^v Örnek olarak, günümüzde hekimlerin tâbi olduğu devlet hizmet yükümlülüğüne benzer şekilde, akranı ve sınıf arkadaşı olan Dr. Hüseyin Remzi Bey mezun olduğunda bir süreliğine İntibah adlı bir gemide tabib olarak çalışmak üzere görevlendirilmiştir.

EK 1: Kronoloji.

1256/1840	İstanbul'da doğdu.
3 Ağustos 1271/15 Ağustos 1855	15 yaşında iken Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye girdi.
1273/1857	Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Müdür Cemaleddin Efendi tarafından, Arapça, Farsça ve Türkçe dil bilgilerini geliştirerek ilerde yapılacak tercüme çalışmalarını yürütecek idealist ve çalışkan öğrenciler için ihdas edilen "mümtaz sınıf" içerisinde de yer almıştır
1282 Mayıs/1866 Mayıs-Haziran	Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den kolağası ve doktor ünvanlarıyla mezun oldu.
8 Ağustos 1282/20 Ağustos 1866	Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne emrâz-ı dâhiliye muallim muâvinliğine tayin olundu.
1282/1866-7	Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deki görevinin yanı sıra, yeni açılan ve Türkçe tıp eğitimi veren Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de fenn-i kimyâ muallimi oldu. Mecmua-i Fünûn adlı dergide İskat-ı Cenin adlı makalesi yayımlandı.
1283/1867	Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Ali Râşid Bey'den boşalan hikmet-i tabiiye dersini de vermeye başladı.
3 Mart 1867	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye resmen kuruldu.
11 Haziran 1868	Kırımlı Aziz Bey ve Marko Paşa'nın katkılarıyla Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) nüvesi olan Mevrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyyeye İmdâd ve Muavenet Cemiyeti kuruldu.
1285/1868-9	Kimyâ-yı Tibbî adlı eserinin ilk cildini yayımladı.
23 Şubat 1285/7 Mart 1870	Rütbesinin yüzbaşılığa terfiyle birlikte Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye müdürlüğüne getirildi.
1286/1870-1	Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'de eğitim dili Türkçe oldu.
7 Şubat 1286/19 Şubat 1871	Rütbesinin binbaşılığa terfiyle birlikte, müdürü olduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de daha önce verdiği dersleri bırakıp emrâz-ı umûmiye ve emrâz-ı dâhiliye derslerini vermeye başladı.
1288/1871-2	Kimyâ-yı Tibbî adlı eserinin ikinci cildini yayımladı. İlm-i Emrâz-ı Umûmiye adlı eserini yayımladı.(Eserin mukaddime kısmında H.26 Zilhicce 1288/M. 7 Mart 1872 tarih kaydı bulunmaktadır.)
1 Şubat 1288/13 Şubat 1873	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'de kâtib-i umûmî (genel katip) seçildi.
26 Temmuz 1289/7 Ağustos 1873	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'de reis-i sâni (ikinci başkan) seçildi.
1289 Ağustos/1873 Ağustos-Eylül	Rütbesi kaimmakanlığa (yarbaylık) terfi edilerek, diğer derslerin yanı sıra artık Türkçe tıp eğitimi veren Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de ayrıca emrâz-ı umûmiye dersini vermeğe başladı.
27 Ağustos 1289/8 Eylül 1873	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'deki başkanlık görevinden ayrıldı.
7 Şubat 1290/19 Şubat 1875	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'de tekrar başkan seçildi.
1291/1875-6	Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu için yapılan toplantılara katılmak üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından murahhas tayin olundu.
26 Ağustos 1291/7 Eylül 1875	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'deki başkanlık görevinde kaldı.
24 Şubat 1291/7 Mart 1876	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'deki başkanlık görevinden ayrıldı.
24 Ağustos 1292/5 Eylül 1876	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'de tekrar başkan seçildi.
7 Kanûn-ı Sâni 1292/19 Ocak 1877	Rütbesi miralaylığa (albaylık) terfi edildi.
22 Şubat 1292/6 Mart 1877	Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'deki başkanlık görevinden ayrıldı.
14 Nisan 1877	Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruldu.
30 Mayıs 1294/11 Haziran 1878	İstanbul'da vefat etti.

EK 2: Kırımlı Dr.Aziz İdris Bey'in İlm-i Emrâz-ı Umûmiye adlı kitabının 1307 yılında yapılan ikinci baskısına kitabı baskıya hazırlayan tarafından yazılan, yazarın hayatı ile 20 Ağustos 1873 tarihinde Cemiyet-i Tibbiye-i Osmâniye başkanı olduğunda yaptığı konuşma metnini ihtiva eden yazının transkripsiyonu.

[4] İfâde-i Merâm

Cenâb-ı Hak ve feyyâz-ı mutlak zât-ı ma'ârif-simât-ı hazret-i şehinşâhiyi dünyâlar durdukça erike-pîrâ-yı şân ve şevket buyursun. A'zâsı sıfatıyla müftehir bulunduğum Cemiyet-i Tibbiye-i Osmâniye'nin mü'essisinden ve Mekâtib-i Tibbiye-i Şâhâne'nin mütebahhîrîn-i mu'alliminden olup tabâbet-i Osmâniye'nin emr-i terakkisinde ikdâmât-ı mütevâliyâne ve teşebbûşât-ı ciddiyanesiyle ibrâz-ı ehliyet ve sarf-ı mesâ'î eyleyen ve nihâyetü'l-emr uğur-ı meyâmin-i cenâb-ı şehinşâhide ifnâ-yı vücûd eden tabîb Mîralaylarından Kırımlı Aziz Bey merhûmun sâha-yı 'ilm ve ma'rifette sevk-i semend-hâme eyleyerek te'lîf ve tertibine muvaffak olduğu işbu emrâz-ı umûmiye kitabının nesh-i mevcûdesinin eyâdî-yi ma'rifet-perverânda kalmasında binâ' ve lüzûmu üzerine ikinci def'a tab'ı Cemiyet-i Tibbiye-i Osmâniye tarafından Mekteb-i Tibbiye-i Şâhâne 'ilm-i emrâz-ı umûmiye mu'allim mu'âvini kolağası fütüvvetü Zühdü Efendi'ye^{vi} ihâle olunmuş idi. [5]

Veli-nî'met-i bi-minnetimiz ve veli-nî'met-i 'âlem ve şehinşâh-ı deryâ-kerem şehr-yâr-ı ma'ârif-perver ve tâ'dâr-ı merâhim-güster Es-Sultân ibn'üs-Sultânü's-Sultân Gâzî Abdülhamid Hân-ı Sâni efendimiz hazretlerinin cülûs-i meymenet-mânûs-ı mülûkâneleri rûz-ı firûzundan beri niyât-ı celîle ve âmâl-i seniyye-i cihân-bânîlerinin biri dahi herkesin sâye-i şâhânelerinde dârinde mergûb ve mu'teber olan 'ulûm ve fûnûn ile iktisâb-ı ma'ârif eylemesi kaziyesi bulunduğundan Avrupa dâr'ül-fünûnlarıyla 'âdetâ rekabet mertebelerine vâsıl olan Mekteb-i Tibbiye-i Şâhânelerinde dahi 'ilm-el-mikrob tedrisi ve binâ'en'aleyh işbu fennin tahsîli için mûmâileyh Zühdü Efendi kullarının Paris'e İ'zâmı hususunda irâde-i kerâmet-âde-i hazret-i hilâfet-penâhîleri şeref-sâdır olmuş ve mûmâileyh Zühdü Efendi'nin 'azîmeti üzerine hüsn-i niyet ve gayretini tâ bidâyet-i te'sîsinden beri ve tabâbet-i Osmâniye'nin terakkisine ve Türkçe muharir-i kütüb-i nâfî'a-i tibbiyenin sâha-i vücûda gelmesine hasr eyleyen Cemiyet-i Tibbiye-i Osmâniye kitabın tab'ına nezâret husûsunu 'uhde-i 'âcizâneme ihâle buyurmuştur. Aziz Bey merhûm gibi meziyet-i 'ilmiyesi âsârıyla dahi mübet olan bir zât-ı 'âli-kadrin min külli el-vücûh hâl-i hâzir fenne mutâbık bir eseri üzerinde kalem oynatmak 'abd-i 'âciz gibi bir fakrû'l-bidâ'anın kârı değil ise de ma'mâfih yirmi seneden beri yevmen-fe-yevmen terakki etmekte bulunan fenn-i celîl-i tibbin keşfiyât-ı cedîdesinden 'ilm-i emrâz-ı umûmiye nokta-i nazarından hâ'iz-i ehemmiyet olan pek cüz'î mebhâis derc ve 'ilâve olunmuştur.

'Aziz Bey merhûm gibi efâzıl-ı etibbâdan bir üstâd-ı mu'allâ hemem terceme-i hâlinin güş-e-nisyânda kalmaması için kalbimde hâsıl olan bir hiss ve biraz zevî-yi tabî'îye teba'iyet etmek mümkün olamadığından merhûm müşârünileyhin bir kit'a terceme-i hâli mücerred-i ahlâfa yâdigâr olmak üzere yine Cemiyet-i Tibbiye-i Osmâniye'nin tensîb ve kararıyla derc olunarak sâye-i ma'ârif-vâye-i hazret-i şehinşâhide kitabın ikinci def'a olmak üzere tab' ve neşrine muvaffakiyet hâsıl olmuştur.

[6] Aziz Bey

Hamîyet-i millîye ve kudret-i 'ilmiyesini tibbin Türkçe'ye tahvîli husûsunda bi-hakkın isbât ile beyn-el-akrân bir mevki-i mûmtâz ihrâz eden ser-fîrâzân-ı etibbâ-yı Osmâniye'dendir.

Fenn-i emrâz ve fenn-i teşhîste yed-i tûlâ sâhibi idi.

Bin iki yüz elli altı senesinde Dersa'âdet'te kadem-i nihâde-i 'âlem-i vücûd olmuştur.

Pederi serrâc esnâfından İdrîs bin 'Alî Efendi olup 1217 senesinde Bahçesaray'da tevellûd ve 1255 senesinde Dersa'âdet'e hicret ile otuz beş sene daha mu'ammer olduktan sonra 1290 sene-i hicriyesi rebî'ül-evvelinin yirmi yedinci pazar günü yetmiş üç yaşında olduğu hâlde 'âlem-i bi-bekaya icrâ-yı vedâ' edâ eyleyen bu zât ferzend-i zekâvet-mendinin fitratan hâ'iz bulunduğu fatânet ve dirâyetini görerek emr-i terbiye ve ta'fîmine pek ziyâde dikkat ve i'tinâ etmiş, ve binâ'en'aleyh Aziz Bey bir taraftan mekâtib-i ibtidâ'iyede o zamâna göre tedris olunan fûnûn-ı lâzîmeyi tahsîl etmiş ve diğer taraftan pederinin mekteb-i terbiyesinde perverîş-yâb-ı edeb ve 'ir-fân olarak 'unfuvân-ı sabâvetini imrâr eylemiş ve reside-i hengâm-ı şebâbet olduğu zamân bir dereceye kadar mukaddemat-ı 'ulûm-ı 'arabiye ve fârisiyye âşînâ bulunmuş ve 1271 senesi ağustosunun üçüncü günü dâr'ül-feyz ve kemâlât olan Mekteb-i Tibbiye-i Şâhâne'ye on beş yaşında olduğu hâlde dâhil olmuştur.

Mu'allimlerinin mazhar-ı hüsn-i teveccühü olarak beyn-el-akrân şiddet-i fatânetle şöhrat-yâb olmuş, ve on bir sene mütemâdiyen rahle-i 'uhde tadrîste zânûd-ber-zemîn ta'allûm olarak ikmâl-i tahsîl-i fûnûn-ı tibbiye ile hakâyık ve gavâmız-ı fenniyye vukûf-ı tâm peydâ ettikten sonra 1282 senesi Mayıs'ında doktorluk [7] unvânını bil-ihrâz bâ-diploma mektepten neş'et ile 'uhdesine kolağalık rütbesi tevcih buyurulmuştur.

Hengâm-ı tahsîlinded meşhûd olan edeb ve terbiyesi, sa'y ve gayreti ve fazl ve kemâlî bil-cümle me'mûrîn-i mektebin mazhar-ı hüsn-i takdîri olmuş ve bundan nâşidir ki mektep tarafından vuku' bulan inhâ üzerine 1282 senesi Ağustos'un sekizinci günü Mekteb-i Tibbiye-i Şâhâne emrâz-ı dâhiliye mu'allim mu'âviniğine ta'yîn olunmuştur.

İşte bu vechile Aziz Bey ta'allûm ve tederrûsü ikmâl eder etmez ta'fîm ve tedris-i emr-i mu'tenâ-behâsına dahi bed' ve mübâşeretle 1282 senesinde müceddeden küşâd olunan Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'de 'ulûm-ı tibbiyenin Türkçe tedris olunmasına dâ'ir irâde-i kerâmet-âde-i hazret-i şehr-yârî şeref-sâdır buyurulması üzerine sâhib-ı terceme mekteb-i mezkûrda fenn-i kimyâ mu'allimliği vazifesini der-'uhde eylemiş ve bir sene sonra hikmet mu'allimi merhûm Mîralay 'Alî Râşid Bey teşrîh mu'allimi ta'yîn kılındığından Aziz Bey hikmet-i tabî'îye dersini dahi tadrîse başlamıştır.

Üç sene mütemâdiyen fûnûn-ı mezburayı kemâhî hakkıha tedris etmiş ve ma'mâfih 'uluvv-i gayret ve himmetini yalnız tedrisâta hasr ile iktifâ etmeyip tahrîr ve te'lîf-i âsâra dahi mübâşeretle 1285 senesinde iki ciddeden 'ibâret olmak üzere hayli müddet mekâtib-i tibbiyemizde düstûr'ül-'amel ittihâz olunmuş olan ve el-hâletü hez-ihî nesh-i mevcûdesi pek nedretle bulunabilen "Kimyâ-yı Tibbî" nâm kitabını tab' ve neşre muvaffak olmuştur.

Binâ'en'aleyh şu hizmetine ve mektebin emr-i terakkisi hakkında meşhûd olan mesâ'î ve ikdâmâtına mükâfâten seksen beş senesi şubatının yirmi üçüncü günü hâ'iz olduğu rütbenin binbaşılığâ^{vii} terfî'yle 'uhde-i liyâkatine Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye müdürîyeti tefvîz buyurulmuştur.

Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'de bir taraftan sınıflar teselsül ettikçe diğer taraftan dahi mu'allimine ihtiyâc görülmekte olduğundan Aziz Bey o zamâna kadar tedris [8] etmekte bulunduğu fûnûnu terk ile mekteb-i mezburda emrâz-ı umûmiye tedrisine başlamıştır. O zamânlar etibbâ-yı 'askeriyenin rütbeleri i'tibâr olduğundan bil-cümle etibbâ-yı 'askeriyenin rütbe-i 'askerîyeye nâ'iliyetlerine dâ'ir şeref-südûr buyurulan irâde-i kerem-mu'tâde-i cenâb-ı cihân-bânî üzerine 7 Şubat 1286 da Aziz Bey'in 'uhdesine dahi bâ-fermân-ı 'âli binbaşılık rütbesi tevcih ve ihsân buyurulmuştur.

Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'de emrâz-ı dâhiliye mu'allimliğini dahi der-'uhde eylemiştir. Mûmâileyh Aziz İdrîs Bey'in a'zâ-yı mü'essisinden bulunduğu Cemiyet-i Tibbiye-i Osmâniye hey'eti târîh-i mezkûre değîn te'lîfiyle mütevaggil buldukları lügât-ı tibbiyye, ilk def'ası olması hasebiyle tahammül-fersâ fedâkârî-yi hamîyet-per-

^{vi} Binbaşı Doktor Hasan Zühdü Nazif Bey (1861-1897) [Hn.]

^{vii} Yüzbaşılık olmalı [Hn.]

EK 2: devamı.

verî ile ikmâl eylediklerinden artık Cem'iyet ıuluv-i himmetini memleketimizde terakkîyât-ı tıbbiyyenin vâsıl-ı ser-hâdd-ı kemâl olması esbâbını istikmâle hasr eyleyerek müzâkerât ve mübâhesât-ı fenniyyenin sûret-i muntazamada cereyâna başladığı sıralarda ya'nî 1 Şubat 88 de Mîralay Ahmed Bey'in^{viii} riyâsete geçtiği esnâda sâhib-i terceme ekseriyet-ârâ ile Cem'iyet-i Tıbbiyye-i  Osmâniyye'de kâtib-i  umumî intihâb olunmuştur.

 Aziz Bey bil-cümle vezâ'if-i mevdû'asını bi-hakkın ifâ eylediği gibi Cem'iyet'in kitâbet hizmetini dahi tamâmiyle hüsn-i ifâ etmiş ve 26 Temmûz 89 da Cem'iyet-i Tıbbiyye-i  Osmâniyye hey'et-i idâresinin tebeddülü esnâsında birinci def'a olmak üzere Cem'iyet-i Tıbbiyye-i  Osmâniyye'ye re'is-i sâni intihâb olunmuştur.[9]

9 Ağustos 89 da Cem'iyet-i Tıbbiyye-i  Osmâniyye  Aziz Bey'in ilk riyâset-i dânişmendânesi tahtında in'ikad etmiş ve bu Cem'iyet'te mir-i mûmâileyh huzzâra tevcih-ı veche-i hitâb ile sûreti âtfide mûnderic nutku îrâd eylemiştir:

"Efendiler !...

A'zâsı bulunduğumuz Cem'iyet-i Tıbbiyye-i  Osmâniyye'nin işbu sene-i cârinin 26 Temmûz'unda esnâ-yı  akd-i encümeninde, ekseriyet-ârâ ile lâıyk olduğum hâlde bendenizi re'is-i sâni intihâb ettiniz. İntihâbınızdan memnûnum. Nasıl memnûn olmayayım ki elde kâfi sermâye ve ma'ûmâtta lâzım bîrdâ'a olmadığı hâlde hüsn-i nazarınız nasıl ise bendenize müteveccih olmuş. Vâkı'â mecâlis-i  ilmiyye riyâseti  ilmi ziyâde olanlara tahsis olunmuş bir mevki' değildir zannederim. Öyle olsa idi riyâseti kabulde te'eddüb edeceğime şübhe etmez idiniz. Riyâset  akd-i encümen esnâsında cereyân eden müzâkerâtı dâ'ire-i müstahsenede idâre ettirmekle mükellefdir. Hâlbuki  ulum cem'iyetlerinde a'zâlar ashâb-ı  ilm ve kemâlden olduklarından müzâkerât bit-tabî' ka'ide-i muntazama üzere cereyân edeceğine mebnî riyâseti kabulde tereddüd etmedim. Bu hâlde bendenizin vazifem, filân efendi mes'ele-i matlûbesine dâ'ir mûtâla'âtını beyân ve filân efendi mes'ele-i mebhûseye dâ'ir vârid-i hâtir olan  tirâzâtını serd u ityân etsin demekten  ibârettir.

Fakat şunu ihtâra borçluym ki icâb-ı hâl-i beşeriyet olmak üzere gerek vazifemde ve gerek cem'iyetimizin nizâmına halel getirerek nâmûs-ı cem'iyete îrâs-ı şeyn edecek noksâniyet ve hatî'âtta bulunur isem a'zâ-yı cem'iyet müsellemler oldukları kavânin-i mevzû'a-i cem'iyet ile öyle neka'is ve hatâyâyı ikmâl ve islâh etmeğe nasıl salâhiyetleri var ise, bendenizin de cem'iyetten sūduru muhtemel hilâf-ı nizâm bir noksân ve hatâyı, riyâseti muvakkaten a'zâdan birine terk ile yalnız hâiz olduğum  uzv-i cem'iyet sıfatıyla ikmâl ve islâha salâhiyetim vardır. Şunu ihtâr ve ityândan  arz  akd-i encümen-i cem'iyet esnâsında a'zânın beherinden sūduru me'mûl hatâyâ [10] sükût olunmayıp ancak kemâl-i hüsn-i niyet ve ciddiyetle beyân-ı efkâr ederek islâh-ı hâl etmek beherimizin hâiz olduğu vazifedir. Böyle bir vazife-i mukaddeseye takayyüd edinmemek cem'iyetin mûcib-i izmihlâli olabilir.

Ma'ûmunuzdur ki on on beş seneden beri İstanbul'da kemâl-i tantana ve debdebe ile mûte'addid Mecâlis-i  ilmiyye-i  Osmâniyye teşekkül etmiş ise de hiç birisi te'essüs edememiştir ve hiç birisinden istifâde olunamamıştır. Çünkü mecâlis-i mebhûsenin ba'zıları mü'essisleri bulunan zevâtın humk u cehâletleriyle ve diğerleri a'zâlarının rehâvet ve kesâletleriyle muzmahill olmuşlardır. Bir takım cem'iyât-ı  ilmiyye-i  osmâniyye de mü'essisleri sâhib-i servet ve rütbe olmak için teferrüd gazeziyle te'essüs etmiş, matlûbları hâsıl olduğu gibi kendilerine hizmet eden öyle cem'iyetleri kendi elleriyle harâb etmişlerdir. Hâlbuki cem'iyetimiz nâçizâne devlet ve millete yarar bir hüsn-i hidmette bulunmak gazeziyle te'essüs etmiş ve tantanasızca devam etmekte bulunmuş olduğu hâlde vücûda getirdiği âsâr-ı cesime ancak intisâbiyle müftehir bulunduğumuz cem'iyet a'zâlarının sa'y u gayretleriyle hâsıl olmuştur. Bir lisândaki imlâ-yı elfâz-ı  adiyye takarrür etmemiştir. Bir lisândaki âsâr-ı  ulum-ı tabî'iyye mefkuddur. Bir lisândaki kitâbet-i  ilmiyye ma' umdur, öyle lisânda vaz'-ı istilâhât-ı  ilmiyye ve tesbî't-i kelimât-ı fenniyye ile icâd-ı kitâbet-i  ilmiyye, kulubesi bile olmayan bir kabileyeye bir kasr-ı  âli te'sis ve tezyîn ile vermeğe benzemez mi?... Mî'mârları öyle bir kasr-ı  âliyinâ ettiklerine tefahhur etmezler mi?... Lakin ma' um a... Bir binâ ne kadar  âli olsa değil otuz beş milyondan müretteb bir millet-i cesimeye kifâyet etsin. Bir küçük kabîlenin ihtiyâcına bile kâfi olamayacağı bedâhette gibidir. Bu hâlde biz işin ibtidâsındayız demektir. Fakat mâdem ki bed' ettik, elbette nihâyetini bulmağa sa'y edeceğiz ve sa'y ettikçe sâye-i şâhânedâ –talebânâ vecedenâ- sırrına mazhar olacağız.

Te'essüs etmiş bir cem'iyetin beka ve nümûvüvü iki şey'e munhasırdır ki biri [11] cem'iyetin bulunduğu hâlî idâre diğer de cem'iyeti tarîk-i terakkiye sevk etmekten  ibârettir. Bunların birincisi cem'iyete îhsân buyurulmuş olan nizâmâtı kemâhî hakkıha idâre etmektir. Zamân-ı hâzıra kadar  ale'l- umum a'zâ-yı cem'iyetin sa'y-ı lâ-garezileri ve  ale'l-husus idâre-i sâbıkanın îbrâz buyurmuş oldukları himmetleriyle işâ-yı nizâmı dâ'iresinde cereyân ettirdiklerinden  umûmen cem'iyete ve hâssaten idâreye teşekkür ederiz. İkincisi ki cem'iyeti ileri götürmek mes'elesidir. Bunun için şimdiki kadar edilen tecrübe ile derece-i sübûte vâsıl olan neka'is-i nizâmât-ı cem'iyeti ikmâl ve ilcâ'ât-ı zamâniyyenin taleb etmiş olduğu kavâ'id-i cedide derc ve vaz'ıyla hâsıl olacağı ve bunların icrâsının vakt-i merhûnu geldiğinden işte şimdiden teşebbüs olunmasını cem'iyete ihtâra cür'et ediyorum ve şunu niyâz ediyorum ki idâme ve terakki-i cem'iyet için şimdiki kadar a'zâ-yı cem'iyet müttehidâne nasıl sa'y u gayret ettikse yine öyle yek-vücûd olarak cehd ü himmet etmeliyiz ki havâss ve  avâmın bizden bekledikleri işe muvaffak olalım.

Efendiler!... Bil-cümle cem'iyât-ı  ilmiyyede intihâb-ı a'zâ-yı cem'iyet ile umûr-ı tahriiriyye me'mûrları tebdil olduğu zamân me'mûrîn-i sâbika esnâ-yı me'mûriyyetlerinde güzêrân eden umûr ve vekayî'i me'mûrîn-i lâhika ve a'zâ-yı cem'iyet huzurunda mücmelen  arz ve ityân ka'ide-i câriyeden olduğuna binâ' me'mûrîn-i sâbıkanın ibtidâ-yı me'mûriyyetleri olan seksen sekiz senesi şubatı ibtidâsından intihâ-yı me'mûriyyetleri olan seksen dokuz senesi temmûzun yirmi altıncı gününe kadar cereyân eden hidemât hasbül-ka'ide beyân ve ta'dâd olunur. Seksen sekiz senesi şubatın birinci günü cem'iyetin sâbık umûr-ı tahriiriyye intihâbı günü idüğünden sa'âdetlü Marko Paşa^{ix} hazretleri re'is,  izzetlü Ahmed Bey^x re'is-i sâni,  abd-i  aciz kâtib-i  umumî, rif'atlı Nuri Efendi^{xi} kâtib-i husûsî, rif'atlı Dimitri Efendi^{xii} hâfîz-ı kütüb, rif'atlı Vahid Efendi^{xiii} sandık emini intihâb olundukları sırada umûr-ı idâresi cem'iyete muhavvel olan matbaca komisyonuna rif'atlı Ahmed Efendi, [12] rif'atlı Nâfiz Efendi^{xiv} rif'atlı Dimitri Efendi a'zâ intihâb olundular.

Müddet-i me'mûriyyetimiz olan şu altı ay zarfında cem'iyete ihâle edilen işlere imâle-i nazar ve vücûda getirdiği âsâra medd-i nazar olundukta mesâlih-i cem'iyetin ki kısımdan  ibâret idüğü anlaşılır. Onların biri bir eser-i mu'teber vücûda getirmek gazeziyle a'zâ-yı cem'iyetin müttehidâne çalışması, diğer cem'iyete ihâle olunan bir takım efrâdın mesâlihini rü'yet etmesidir.

^{viii} Ders nâzırı merhûm Ferik Ahmed Paşa'dır. (Ferik Ahmed Ali Paşa veya Rodoslu Ahmed Remzi Paşa olarak bilinir, 1835-1887 [Hn.])

^{ix} Ferik Marko Paşa (ö.1888) [Hn.]

^x Ferik Ahmed Ali Paşa veya Rodoslu Ahmed Remzi Paşa olarak bilinir, (1835-1887) [Hn.]

^{xi} Kâtipzâde Birgivi Mehmed Nuri (1844-1882) [Hn.]

^{xii} Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye hfzüssshha muallimi Binbaşı Dimitri Efendi (ö.1879) [Hn.]

^{xiii} Kaymakam Vahid Bey (ö.1888) [Hn.]

^{xiv} Tırnovalı Abdurrahman Nâfiz Paşa (ö.1929) [Hn.]

EK 2: devamı.

Memleketimizde  ulum-ı tıbbiye intişârı, k t b-ı  ulum-ı tabi iye-i nâfi anın lisân-ı mâder-zâdimiz olan T rkçe'ye nakli ile olacağına yak n hâsıl etmiş isek de ne çâre ki  ulum-ı mezkûre l gât ve istilâhâtı lisânımızda mefk d olduğu ve bu ise yakın vakte kadar mesâ'il-i  ulum-ı tıbbiye ve tabi iyeden biri s ret-i  ilmiye ile musawver olmak  zere lisân-ı latif 'l-edâ-yı T rkî'ye nakl olunamamasına sebep id ğ  ve Şu matl b neticet 'l-hayr  hus le getirmek i in evvel emirde l gât-ı  ulum-ı tıbbiye ve tabi iyenin l z mu reh n-ı i an-ı cem iyet olmağla a'zâ-yı cem iyet m ttehidâne "Nisten" nâm l gât-ı tıbbiyenin  hâvi olduğu elfâz-ı  ulum-ı tabi iye-i efrenkiye mukabili l gât-ı tıbbiye vaz' ve ta'y n etmek  zere m tevaggil oldular. İŞbu kitâb a'zâ-yı cem iyet    sene  alışmağla v c da gelebildi. Eser-i mezk r s reten ve hacmen sağır ve nâçiz g r n r ise de hakikaten ve ma'nen  âli ve kebîrdir.   nk  k t b-ı  ilmiye-i tabi iye matl b olan neski vâhid  zere terceme olunarak m dde-i vâhideyi bil-c mlle k t bde kelime-i vâhide ile edâ ettirmeğe kâfi d st r-ı l gât olacak  yle bir l gât kitâbı eyâdi-yi m terciminde bulunmaz ise matl bun hakkiyla hâsıl olmayacağı âŐik rdir. İŞte lisânımıza ge ecek  ulum-ı tabi iye-yi bir s ret-i h snede bulundurmak ve m tercimlerin iŐini teshil etmek hizmet-i m Őkilesi a'zâ-yı cem iyetin yek-v c d olarak  alışmalarıyla hâsıl olmuştur.

İkincisi ki cem iyetimize ihâle buyurulan mesâlih-i efrâd başlıca sınıfımızda bulunan etibbânın terceme ve te'lif ettikleri k t b n r tbe-i ehemmiyetini takdir ile lâyük oldukları derece-i m kâfâtı ta'y n etmekten cibâret idi. [13] İrâde-i tahriiriyenin m ddet-i me'm riyetlerinde takdir-i derece-i m kâfât i in cem iyete  ulum-ı tabi iye-yi dâir altı kitâb v r d etmiştir.  zzetl  H seyin Bey'in te'lif ettiği kitâb   nc  derece, mekteb-ı tıbbiye etibbâsından Hayreddin Efendi'nin  terceme ettiği Z bdet 'l-Kimyâ kitâbı her ne kadar m kâfât derece-i mu'ayenesinde değil ise de elli lira m kâfâta,  zzetl  Hâfız Bey'in  te'lif ettiği Kavânin-i Cerrâhiye'nin ikinci cildi   nc  derece, yedinci ordu-yu h mây n ser-tabibi  zzetl  Ahmed Bey'in Hifz- s-sihha-i  skeriye isimle terceme eylediği kitâb   nc  derece, rıfatlı Nuri Efendi'nin  terceme ve tab' ettiği Menâfi 'ul-A'zâ'nın nisf-i evveli ve  zzetl  Ahmed Bey'in  terceme ve tab' ettirdiği M fredât-ı Tibb'in cild-i evveli birinci derece m kâfâtlarına nâil oldukları gibi beŐinci ordu-yu h mây n etibbâsından Mehmed Tevfik Efendi'nin  Rikor'un Mekâtib-i Efrenkiye'si tercemesinin yalnız tab'ına m sâ'ade olundu.

Vâkı'â yakın vakte gelinceye kadar  ulum-ı tabi iye ve tıbbiye-yi dâir k t b-ı m terceme i in m tercimleri taltif edilmekteler ise de bir ka'ide-i muntazama  zere m bt n olduğuna mebnî h k met-i seniyye terakkî-yi  ulum yolunda g sterdikleri bir fedâk rlığa bir zamime-i Şeref-n mâ olmak  zere k t b-ı m terceme ve m 'ellife    derece-i tıbb n olup birinci derece    y z mecdiye altın ile d rd nc  r tbeden bir kı'ta nişân-ı  âli-i  Osmanî, ikinci derecesi iki y z mecdiye altın ile d rd nc  r tbeden bir kı'ta Mecidi nişân-ı zîŐânı,   nc  derecesi y z elli mecdiye altın ile d rd nc  r tbeden bir kı'ta nişân-ı Mecidi ile m 'ellif ve m tercimlerin taltif olunmalarını ve k t b-ı m terceme bir komisyon ma'rifetiyle m tâla'a olunup icâb ettiği h lde islâh ve tashih olunduktan sonra tedric olunmasını hâvi bir fermân-ı  âli s d r etti. B yle bir tâziyâne-i teŐvikin m terciminin sa'yı gayretlerini tezyid ile vakt-i kalilde bir  ok k t b-ı  ulum-ı tıbbiye ve tabi iye hayyiz-i hus le getireceği me'm l-i kavisindeyiz.

Efendiler!... Zann olunmasını ki cem iyetin sa'yı gayreti ulyâ-yı um r efendilerimiz  indinde takdir olunmuyor!... Bil- akis diğerinden ziyâde takdir ile [14] tergi b olduğu gerek ih sân buyurulan sâbık 'z-zikr fermân ve gerek kul b-ı a'zâ-yı cem iyeti Őad buyuran ve "Nisten" L gât-ı Tıbbiye'sinin dibâcesini tezyin eden taltif-nâme-i cenâb-ı sipeh-sâlar ile ma' lumdur.

Zann olunmasını ki Avrupalılar k t b-ı m 'ellife-i tıbbiye-i T rkiye ve m terceme-i  ulum-ı tabi iye-i  Osmaniyyeyi takdir etmiyorlar!... Avrupa  uleması  ulum-ı tabi iyenin intişârını sever ve bir memlekete intişâr-ı  ulum-ı tabi iyenin lisân-ı memleket ile hâsıl olacağını derk ve iz'ân eder olduklarını bildiğimizden tâ seksen sekiz senesi Őubatına kadar terceme olunan k t bden birer n shasını Viyana'da k Őad olunan sergi-yi  um miye g nderdik. İrsâl olunan k t b a'zâsı milel-i mevc de-i m temeddineden  bâret komisyon tarafından bil-m tâla'a muâyene olunduktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne nâmına ve k t b-ı mers lenin m tercim ve m 'elliflerine "Diplome d'Honneur" ta'bir olunur ru' s-ı m tehire itâsiyla gerek mekteb ve gerek a'zâ-yı cem iyet teŐrif edilmiş id ğ  6 Ağustos R mî târihiyle Viyana'dan İstanbul'a keŐide olunan telgrafnâme ile tebŐir olunmuştur.

Beyn-el-milel  ulum ve sinâyi' hakkındaki ta'y n olunan ma' rike-i imtihân ve m bâreze-i sinâyi'de âsar-ı cem iyet temeyy z ederek bi-hakkın lâyük olduğu derece-i m kâfâta nâil olduğu h lde artık Âsitâne'de s rette feylesof ge inerek s rette garaz-kâr bir takım fesedenin  ulum-ı tıbbiye T rkçe tedris olunamıyor yolu t rrehâtlarına ehemmiyet vermek bendenize hamâkat ve a'zâ-yı cem iyetce ma' lumu ta'lim demek olacağı zâhirdir.

Efendiler!... Gerek burada ve gerek memâlik-i ecnebiyede g r len rağbet-i  um miye  ulum-ı tabi iye-yi T rkçe'ye  evirmek i in kurmuŐ olduğumuz tertibi bil-icrâ rekz-i nazar ettiğimiz netice-i hayriyye ve vâsil olmak i in m ttehidâne sa'yı etmekteyiz lâzım id ğ n  beyâna hâcet g remem. Matba'anın um r-ı idâresini mihver-i lâyükında tedvir etmek i in Ahmed Efendi, Nâiz Efendi ve Dimitri Efendilerden [15] m rekkab bir komisyon vaz' olunmuş idi. Komisyon me'm r buldukları vazife-yi ol bir derece h sn-i s retle idâre ettiler ki hem m tercimleri iŐlerinde teshil ettiler ve hem de iŐileri hakkiyla  alıştırarak ayrıca yalnız tabi iyeden matba'aya bir hayli kâr bıraktırdıkları i in cem iyetin komisyon a'zâsına h ssaten teŐekk r etmeleri vâcibe-i h ldendir...."  Aziz Bey bu târihe kadar Mekteb-i Tıbbiye-i  Askeriye'de  ilm-i emrâ-i dâhiliye mu'allim mu'avinliği vazifesini h sn-i ifâ eylemiştir.

Mekteb-i Tıbbiye-i M lkiye'de, mektebin hi i k Őadından beri  ulum-ı tıbbiye T rkçe tedris olunup nev-reside-gân-ı etibbâ-yı vatanın ma' l mât-ı m ktesebelerinin ber-vefk-i dil-h h  âli bulunduğu nazar-ı Őukr n ve memn niyetle g r ld ğ nden Mekteb-i Tıbbiye-i  Askeriye de bir âher lisân ile tıbbin tedrisine artık ihtiyâc kalmadığı cihetle bu d r 'l-feyzde dahi f n n-ı tıbbiyenin T rkçe tedris olunmasına dâir 1286 senesinde irâde-i hazret-i pâdiŐâhî Şeref-sâdir olduğundan ve sınıflar tesels l eylediği T rkçe tedris etmek  zere mu'allimler ta'y n olduğu cihetle 1289 senesi ağustosunda mu'allim Baro i'nin yerine  hdesine ka'im-makamlık r tbesinin tevcih ve ih sânıyla sâhib-i terceme Mekteb-i Tıbbiye-i  Askeriye'ye emrâ-i  um miye mu'allimi ta'y n olunmuştur ki evâhir-i eyyâmına değin fenn-i mezk ru tedris eylemiştir.

Her altı ayda bir kere Cem iyet-i Tıbbiye-i  Osmaniyye hey'et-i idâresinin tebdiliiyle yerlerine ekseriyet-ârâ-yı cem iyet ile diğerlerinden intihâbı cem iyetin nizâmât-ı mevz 'ası mukteziyâtından bulunduğundan 19 Şubat 89 da hey'etin tebedd ll  esnâsında  Aziz Bey riyâsette ibka ve 27 Ağustos'ta riyâsetten infisâl ile 7 Şubat sene 90 da sâniyen riyâsete intih b olunmuştur.

³³ Fransız hekim Pierre-Hubert Nysten'in (1771-1818) *Dictionnaire de M decine et des Sciences Accessoires   la M decine (Tıp ve Tıp ile İŐtirakli Bilimlerin S zl ğ )* isimli ilk baskısını 1810 yılında yapan ve yıllar i erisinde defalarca basılan tıbbi bilimler s zl ğ . [Hn.]

³⁴ Sakızlı Ferik Hayreddin Paşa ( .1912) [Hn.]

³⁵ Miralay Hafız Mehmed Bey ( .1875) [Hn.]

³⁶ K tipz de Birgivi Mehmed Nuri (1844-1882) [Hn.]

³⁷ Ferik Ahmed Ali Paşa/Rodoslu Ahmed Remzi Paşa (1835-1887) [Hn.]

³⁸ Aslı adı MiloŐ iken ihtida ederek Mehmed Tevfik adını alan ve H.1284/M.1868 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye-i  Askeriye'den mezun olarak Halep Top u Alayı'nda g rev yapan Miralay Mehmed Tevfik Bey olmalı. Bkz. Rıza Tahsin. *Tıp Fak ltesi Tarih esi*. Eklerle Yayınlayan: Aykut Kazancıgil, Cilt 1, İstanbul:  zel Yayınlar; 1991. s.113. [Hn.]

EK 2: devamı.

Bir çok sene imtidâd eden şu üç kere riyâseti esnâsında 'Aziz Bey 'uluuv-i himmet ve gayretini Cem'iyet-i Tıbbiye-i 'Osmâniye'nin terakkisi husûsuna dahi sarf ile cem'iyet muntazaman in'ikad etmiş ve haylice âsâr-ı tıbbiye cem'iyetin nazar-ı tedkik ve mu'ayenesinden geçtikten sonra piş-gâh-ı inzâr-ı istifâdeye vaz' olunmuştur. [16]

26 Ağustos 91 de yine riyâsette ibka ve 24 Şubat 91 de riyâsetten infisâlî vukûf' bulmuştur. Bu sıralarda Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından murahhas ta'yîn olunduğundan orada dahi hûsn-i hidmeti sebkat etmiştir.

'Aziz Bey öteden beri vezâ'if-i mevdû'asını kemâl-i sıdk ve istikametle hûsn-i ifâ eylediğinden sine-i hamiyet ve sadakati dördüncü rütbeden bir kıt'a nişân-ı zîşân-ı 'Osmânî ile tezyîn olunmuştur.

24 Ağustos sene 92 de Cem'iyet-i Tıbbiye-i 'Osmâniye riyâseti yine 'Aziz Bey'in 'uhde-i dirâyet-mendine tevdi' olunmuş ise de kesret-i meşgalesine ve vücûdunda yavaş yavaş âsârını gösteren 'illet-i müdhîşe-i sillden nâşî mizâcına 'ârız olan inhirâfa binâ'en bu kere Cem'iyet-i Tıbbiye-i 'Osmâniye'ye muntazaman devâm edemeyerek ekseriyâ cem'iyet Nuri Bey merhûmun vekâletıyla in'ikad etmiş ve 'Aziz Bey 22 Şubat sene 92 de riyâsetten infisâl eylemiştir.

7 Kanûn-ı Sâni sene 92 de 'uhde-i istihkakına mîralaylık rütbe-i ref'îyesinin tevcih ve ihsânıyla tesrîr buyurulmuştur.

'Aziz Bey bundan sonra dahi sa'y u gayrette aslâ tekâsül etmemiş mahall-i me'mûriyetine dershânelere devâmda kusur eylememiş ve dıçâr olduğu 'illet-i müdhîşeye ehemmiyet bile vermeyerek yine kalemi elinden bırakmamıştır. Ve hattâ Garizul (لوزي ريغ) emrâz-ı dâhiliyesini tercümeyle başlayarak dört beş yüz sahife kadar tercüme eylemiş ise de çî-fâ'ide ki vukûf-ı vefâtıyla onun itmâm ve neşrine muvaffak olamamıştır.

Maraz-ı zehr-âlüd-i sîll ile zahm-nâk olan vücûdunun ânâfâten dıçâr-ı za'fat ve hüzâl olduğunu gördüğünden âb ve hevâsını vücûdca mu'tedil bulunduğu İstinye'de bir sâhil-hâne isticâr ve bir müddet dahi böylece evkat-ı güzâr olmuş ise de 'illetinin iştidiâdıyla 'âkıbet bâlîn-i istizâra düşmüş ve mevkî-i icrâya konulan tedâvi-i mütemâdiye-i hâzîkâne dahi kâr-ger te'sir olamadığından bin iki yüz doksan dört senesi mayısın otuzuncu günü tekmi'l [17] infâs-ı ma'dûde-i hayât ile kadir-şinâsân-ı zamânî eşk-rîz-i te'essür eylemiştir.

Cenâzeleri, ahıbbâsından ve Mekâtib-i Tıbbiye me'mûrîn ve talebesinden bir çokları hâzır buldukları hâlde İstinye'den Edirne Kapısı hâricine nakl olunmuştur. Orada defn-i hâk-i itr-nâkdr

Seng-i mezârında muharrer 'ibâre şudur:

"Hamiyet-i milliye ve ahlâk-ı hasenesini fenn-i tıbbin lisân-ı 'Osmânî'ye naklindeki fedâkârâne himmetiyle isbât eyleyen zevâtın olup henüz otuz sekiz yaşlarında iken irtihâl eden tabîb mîralaylarından Kırımı 'Aziz Bey'in vücûdu tevdi' edilen mahall unutulmamak emeliyle Cem'iyet-i Tıbbiye-i 'Osmâniye a'zâsı tarafından işbu seng-i mezâr rekz olunarak hayr-du'â ile rûh-ı merhûmun yâd buyurulması züvvâr-ı kirâmdan niyâz olunur."

Hîn-i vefâtında Mekteb-i Tıbbiye-i 'Askeriye'de emrâz-ı 'umûmiye mu'allimi ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de hem müdür ve hem de emrâz-ı dâhiliye mu'allimi idi.

Uzun boylu, ebyazül-levn, beşüşül-vech, za'ifül-bünye bir zât olup kendisince ezvâk-ı hayât, devletine milletine hûsn-i hidmet ve tahsil-i 'ilm ve ma'rifetten 'ibâret idi. Merhûm-ı hamiyet-mevsûm müşârûnileyhîn derece-i fazl ve kemâlî âsâr-ı mevcûdesi mütâlâ'a olunur ise suhûletle münfehim olur.

Zamânını, efkârını, âmâlini devlet ve milletine kemâl-i sıdk ve istikametle ifâ-yı hûsn-i hidmete ve tabâbet-i 'Osmâniye'nin terakkisi emr-i mühimmine hasr eylemiş idi. Kesret-i zekâ, vûs'at-ı karîha, selâset-i ifâde, selâmet-i fikr ve isâbet-i re'y ve tedbir gibi hasâ'il-i hüsne mevcûd idi.

Halîm, edîb, halûk ve mütevazî' bir zât olup bâlâda bir sûreti münderic nutku, selâmet-i efkârıyla derece-i tevâzu'una bir bürhân-ı münirdir.

Muttasîf olduğu hasâ'is-i cemîleden biri de şiddet-i dehâsıdır. Merhûm-ı fazîlet-mevsûm öyle bir derecede kuvve-i nâtkaya mâlik idi ki her hangi [18] bir bahse dâ'ir olur ise olsun kemâl-i fesâhat ve talâkat ile iki üç sâ'at mütemâdiyen idâre-i kelâm eylemek kendisi için umûr-i 'âdiyeden idi.

Fünûn-ı tıbbiye ve tabî'iyyenin hakayık ve gavâmızına vakîf olduğu gibi fenn-i lügât usûl-i kitâbet ve inşâda dahi behre sâhibi bir zât idi.

Pederinin maskat-ı re'si Kırım şîbh-i ceziresi olduğundan merhûm müşârûnileyh "Kırımı" 'unvânıyla şöhret-şî'ârdır.

Tıbbın Türkçe'ye tahvilinde Cem'iyet-i Tıbbiye-i 'Osmâniye'nin te'sisinde ve istilâhât-ı tıbbiyyenin ve bâhusûs istilâhât-ı kimyeviyyenin vaz'ıyla lügât-ı tıbbiyyenin tab' ve neşrine hamiyet ve gayret terakki-ü'yânesini bihakın isbât eylemiştir.

Hele Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin te'sis-i terakkisi husûsunda meşhûd olan 'uluuv-i himmeti pek büyüktür. Pek çok evlâd-ı vatan halka-i tedrisinde bulunarak 'Aziz Bey'in fazl u kemâlinde istifâde eylemiştir.

Eğcer ni'met-i etval-i ömr ile mu'ammer olmuş olsaydı şübhesiz kütübhâne-i tıbbiyemizi daha pek çok âsâr-ı mühimme ve nâfi'asıyla tezyîn eyleyecek ve bil-cümle müntesibin-i tabâbet-i 'Osmâniye merhûmun 'ilm ve fazlından müstefid olacaklar idi.

Kabl-el-vakt vefâtı etibbâ-yı 'Osmâniye beyinde zâyî'ât-ı 'azîmeden ma'dûddur. Hiç şübhe yoktur ki tabâbet-i 'Osmâniye'nin terakkisi emrinde meşhûd olan bunca hidemât-i kesîresinden nâşî nâm-ı hazâkat-itisâmî ilâ-âhir'ül-eyyâm etibbâ-yı 'Osmâniye arasında kemâl-i medh ve sitâyişle yâd olunmağa sezâ ve şâyândır.

KAYNAKLAR

1. Kırımı Aziz Efendi. İlm-i Emrâz-ı Umûmiye. 2. Baskı. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası; 1307 (M.1889-90). p.4-18.
2. [Aziz İdris Kırımı]. İhsanoğlu E, editör. Cilt 2. Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi. İstanbul: IR-CICA; 2008. p.559-61.
3. Rıza Tahsin. Tıp Fakültesi Tarihçesi. Eklemler Yayınlayan: Aykut Kazancıgil, İstanbul: Özel Yayınlar; 1991. Vol. 1, p.30-47.
4. Aydın S. Aziz Bey (Kırımı). In: Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2008. Vol. 1, p: 562.
5. Şimşek D. [I. Abdülhamid Ottoman Period Hilal-i Ahmer Society for the Establishment and Organization] Turkish Studies 2015; 10(5): 307-18.
6. Karal Akgün S, Uluğtekin M. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a. Ankara: 2002. p.27.
7. Kırımı Aziz Efendi. Kimyâ-yı Tıbbî. Cild-i Sâni. 1. Baskı. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası; 1288 (M.1871). p.461.
8. Kırımı Aziz Efendi. İlm-i Emrâz-ı Umûmiye. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası; 1288 (M.1872). p. Cim.
9. Kırımı Aziz Efendi. İlm-i Emrâz-ı Umûmiye. 2. Baskı. İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası; 1307 (M.1889-90). p.9-15.
10. Altıntaş A. [A 143-Year Medical Association: Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye]. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi. 2010; 14: 98-101.
11. Sarı N. "Cemiyet-i Tıbbiyye-i Osmaniyye ve Tıp Dilinin Türkçeleşmesi Akımı", Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri, I. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu, 3-5 Nisan 1987, Yayına Hazırlayan: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1987, s.121-142.